

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE AKADEMİSYEN ARKEOLOGLARIN SOSYAL PROFİLİ VE TEORİK YÖNELİMLERİ ÜZERİNE BİR ANKET ÇALIŞMASI

A QUESTIONNAIRE STUDY ON SOCIAL PROFILE AND THEORETIC TENDENCIES
OF ACADEMICIAN ARCHAEOLOGISTS IN PRESENT TURKEY

Yücel KARADAŞ* – Timur DEMİR**

Anahtar Sözcükler: Arkeoloji, Teorik Boşluk, Sınıf, Akademisyen Arkeologlar, Bilim Sosyolojisi.
Keywords: Archaeology, Theoretical Gap, Class, Academic, Archaeologists, Sociology of Science.

ÖZET

Türkiye üniversitelerindeki arkeoloji bilimi, kurulduğu ilk zamanlardan günümüze, siyasal ve sosyal koşulların da etkisiyle kendi özerk alanını inşa edebilmiş nadir bilim alanlarından biridir. Bu özerk alanın bir paradigması olduğu gibi, paradigmaya bağlı olan bir sosyal karakteri ve üyelerinin de bir sınıfsal konumu vardır. Türk Tarih Tezi'nin 1931-1950 arası paradigmanın teori ayağını oluşturduğu, bu ayağa pozitivist bilim yapma pratiğiyle akademisyen arkeologların elit sınıf karakterinin eşlik ettiği bir gerçektir. 1950 sonrasında siyasal alanda yaşanan dönüşümle beraber tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi arkeolojide de Türk Tarih Tezi'ni terk edilmiştir. Ne var ki diğer sosyal bilimlerde Türkçü-İslamcı bir eğilim hakim olmaya başlarken arkeolojide aynı durum görülmemektedir. Teorik boşluk diye ifade ettiğimiz olguyla akademisyen arkeologlar, Türk Tarih Tezi'nin boşalttığı teorik alana başka bir teori ikame etmemişlerdir. Teorisiz bir şekilde paradigmanın öteki ayakları diri tutularak siyasal ve sosyal etkilerden muaf bir özerk bilim alanı inşa edilebilmiştir. Günümüzdeki akademisyen arkeologların sosyal profilleri ve teorik yönelimleri ile ilgili yaptığımız dar kapsamlı bir anket çalışmasında elde ettiğimiz veriler, bazı değişiklikler olsa da arkeologların 1950'li yıllarda girdikleri yönelimin devam ettiğini göstermiştir. Çoğunlukla sınıfsal ve sosyal olarak orta-üst sınıftan gelen akademisyen arkeologlar, ağırlıklı olarak beş büyük şehrin şehir merkezleri doğumludurlar. Teorik boşluk diye tabir ettiğimiz durum ise büyük ölçüde günümüzde devam etmesine karşın, çeşitli etkenler ile teorik meselelere olan ilginin arttığı yine bu anket çalışması ile gözlemlenmiştir.

* Yard.Doç. Dr. Yücel KARADAŞ, Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-posta: yucelkaradas@gmail.com

** Arş.Gör. Dr. Timur DEMİR, Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, e-posta: timurdmr@gmail.com

ABSTRACT

Archaeology in Turkish universities has been one of the rarest fields of science, which has been able to could form its own autonomous area through the political and social effects since it was established. This autonomous area has a paradigm and social characteristics depending on this paradigm, and its members have a denominational position. It is true that elite class characteristic of academic archaeologists and the practice of doing positivist science accompanied the base of the paradigm, when Turkish Historical Thesis formed it between 1931-1950. Turkish Historical Thesis wasn't taken into consideration in all social sciences as well as archaeology with the political change after 1950. However, the same situation wasn't seen in archaeology when Turkist-Islamist tendency started to dominate. Academic archaeologists could not replace other theory for theoretical gap, which Turkish Historical Thesis left behind. It could establish an autonomous field of science free of political and social paradigms, sustaining other bases without theory. The data obtained from a comprehensive questionnaire study on social profiles and theoretical tendencies of today's academician archaeologists, showed that the tendency they had in the 1950s was prevailing even though some changes occurred. Academician archaeologists, mostly coming from the middle and higher social classes, were born in the centres of five metropolitans. Even though the situation we refer to as "theoretical gap" continues, this survey study focuses on the fact that the interest in theoretical issues is growing.

Giriş

Teori, ister doğa bilimi ister sosyal bilim olsun, bir bilim alanında ne tür bir işleve sahiptir? Bilimsel araştırma pratiğini süsleyen dekoratif bir unsur mu, yoksa olmazsa da olacak, bilimsel araştırmanın tali, önemsiz bir bileşeni mi? Ya da bilimsel araştırmaya hüviyetini kazandıran, onun varlık sebebi, birikimsel, sınıflandırılabilir bilgi oluşumunu sağlayan temel bir olgu mu? Bu sorular etrafında teorilerin bilim alanlarındaki işlevleri konusunda bilim camialarındaki sözlü muhabbetlerde yukarıdaki üç farklı soruya 'evet' cevabı verebilecek üç farklı görüş ortaya çıkabilir. Çok farklı bilim teorisyenleri, gelmiş oldukları entelektüel geleneğin etkisiyle teorinin araştırma sürecinin hangi aşamasında devreye gireceği konusunda, ya da teorinin araştırmaya etki düzeyi konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da çoğunlukla teorilerin hayati rolünü yadsımaz. Ancak özellikle Türkiye'de değişik alanlardaki bilim pratiklerine baktığımızda teorik meselelerin belirgin şekilde geri planda kaldığı görülür.

Modern bilimi daha önceki çağların bilgi üretim süreçlerinden, teknik ilerlemeler konusunda yapılan çalışmalardan ayıran başlıca noktanın teorilerin varlığı olduğunu çarpıcı biçimde iddia edenlerden biri Alexandre Koyré'dir. Ona göre, "Çağcıl bilimin doğuşu ve gelişmesinin, aklın kuramdan praxise dönmesiyle açıklanabileceğini sanmıyorum. Ben hep bu açıklamanın XVII. yüzyıldaki de dahil bilimsel düşüncenin gerçek gelişmesi ile uyuşmadığını düşündüm; XIII ve XIV. yüzyıllardaki gelişmeye hiç uymaz görünüyor... Doğrusu, sabanın, koşumun, kaldıraçın, dümenin bulunuşunun bilimsel gelişme ile hiçbir ilgisi yoktur; Ortaçağ sonundaki gotik kemer, cam resimler, duvar ve kol saatlerinin sayıları ya da leğendeleri bunlara ilişkin bilimsel kuramların ilerlemesinin sonucu değildir; böyle bir ilerlemeye yol açmamışlardır. Ne denli ilginç görünürse görünsün, ateşli silahların keşfi gibi devrimci bir keşfin bile ne bilimsel bir temeli ne bilimsel etkisi olmuştur. Top güller derebeyliği ve Ortaçağ şatolarını yerle bir etmiş, ama bunlara ilişkin Ortaçağ dinamiği değişmemiştir. Doğrusu kılın ilgi deneysel bilimin... gelişmesinin gerekli ve yeterli koşulu olsaydı, bu bilim Robert Grosseteste'den – en az- bin yıl önce, Roma İmparatorluğu'nun, daha olmazsa Roma Cumhuriyeti'nin mühendislerince yaratılırdı"¹.

Koyré başka bir yerde şöyle devam eder:

"Salt deneycilik –hatta deneyci felsefe- hiçbir yere götürmez; bilim, kendisini hakikate götüren sonsuz yolda, görünüşte boş ve erişilmez olan amaçtan, gerçeğin bilgisine ulaşma amacından vazgeçerek değil, tersine, onu gözüpüklikle kovalayarak ilerler. Dolayısıyla çağcıl bilimin ilerleyişinin tarihi, hiç değilse deneysel yanına olduğu kadar, kuramsal yanına adanmalıdır... İkinci ilkinde sıkı sıkıya bağlı olmakla kalmaz, ondan önce gelir, yapısını belirler.

¹ Koyré 2010: 77.

XX.yüzyılın büyük devrimleri –tıpkı XVII ya da XIX. yüzyıllinkiler gibi doğal olarak yeni olguların bulunmasına dayalı olsalar da, 'deneyin verilerini' birbirine daha iyi bağlamakla değil, bu 'verilerin' ardındaki derin gerçekliğe ilişkin yeni bir anlayış edinmekle sonuçlanan tepeden tırnağa kuramsal devrimlerdir"².

Teorinin işleviyle ilgili benzer ifadeleri Thomas Kuhn'da da görürüz. Ona göre teoriyi de içerecek şekilde paradigma olgusu, bilimlerin birikimsel biçimde ilerlemesini sağlayan temel unsurdur. Eğer paradigma olmasaydı bilgi üretim çabasının deneysel kısırdöngüden sıyrılıp ilerlemeci bir kanala akmasının imkanı yoktur. Kendisi bu konuda B. Franklin'in elektrik alanında ürettiği teorinin elektrikle ilgili bilimi nasıl geliştirdiği örneğini verir:

"On sekizinci yüzyıl başlarında, on yedinci yüzyıl ve daha öncesinde olduğu gibi, elektriğin doğası hakkında neredeyse önemli elektrik deneylerinin... sayısı kadar farklı görüş bulunuyordu. Bütün bu farklı elektrik kavrayışlarında ortak bir yan vardı: Hepsi kısmen deneyden ve gözlemden, kısmen de o günün bütün bilimsel araştırmalarına kılavuzluk eden mekanik-parçacık felsefesinin şu ya da bu versiyonundan türeyordular. Yine de bu ortak unsurlar bu çalışmalara bir aile benzerliğinden öte bir şey katmıyordu... Yine de elektriğin Franklin'den önceki gelişimini inceleyen herkes rahatlıkla şu sonuca varabilir: Bu sahanın uygulayıcıları bilim insanı olsalar da faaliyetlerinin doğrudan sonucu bilim olmanın gerisindeydi. Olduğu gibi kabul edebilecekleri inanç külliyyatı küçük olduğu için, elektrik konusunda deneyler yapanların her biri kendi sahasını temellerinden en baştan oluşturmak zorunda hissetti... Sonuç olarak, yüzyılın ilk yarısı boyunca, elektrik incelemeleri tekrar tekrar aynı zemine geri dönüp durma eğilimi gösterdiler. Sürekli olarak yeni etkiler keşfedildi, ama bunların bir çoğu hızla kaybedildi... Franklin'in değiştirdiği durum işte budur. Onun teorisi, kendisinden önceki çeşitli okulların kabul ettiği elektriksels etkilerden o kadar çoğunu... açıklıyordu ki bir kuşak sonra bütün elektrikçiler ona çok benzeyen çeşitli görüşleri kabul etmiş durumdaydılar... Franklin'in teorisi elektriğin ilk paradimasıydı ve bu teorinin varlığı, onsekizinci yüzyılın son on yıllarındaki elektrik araştırmalarına yeni bir ton ve çeşni verdi. Okul içi tartışmaların son bulması temellerin sürekli olarak tekrarlanmasına da bir son verdi; doğru yolda olduklarına duydukları güven, elektrikçileri daha hassas, ezoterik ve tüketici bir çalışma kümesine doğru yönelmeye teşvik etti... Yeni oluşmuş grup, şimdi kendi seçtikleri fenomenlere çok daha ayrıntılı bir şekilde yönelebilir, işleri için çok özel teçhizatlar tasarlayabilir ve bunları elektrikçilerin o vakte dek hiç olmadıkları kadar inatçı ve sistemli bir şekilde kullanabilirlerdi"³.

Demek ki teori -ya da paradigma- bilimin olmazsa ol-

² Koyré 2010: 89-90.

³ Kuhn 2010: 203-207.

mazi olan konu seçimi, verileri sınıflandırma ve onların arasında bağlantı kurma ile o alanda daha önce yapılmış ya da halihazırda yapılmakta olan çalışmalarla ilişkilendirilmesi, yani birikimsel bilgi üretim sürecine katkı sunulması olanağını verir. Dolayısıyla bir bilim alanının özerkliği veya bütünselliğinden bahsedilecekse bunu sağlayan başlıca unsurlardan biri o bilim alanında hakim olan teorilerdir.

Türkiye’de arkeolojinin kuruluşu on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osman Hamdi Bey’e kadar götürülmesine karşın akademik yapı içinde sistemli bilgi üretimine olanak tanıyan bir bilim alanına dönüşmesi 1930’larda gerçekleşmiştir. Nitekim arkeoloji açısından bu sürecin özelliği, arkeoloji ve antropoloji başta olmak üzere tarih ve diğer sosyal bilimlerde paradigma işlevi gören Türk Tarih Tezi’nin (TTT) devletin resmi ideolojisi olarak kabul edilmesiydi. TTT 1930’lardan yaklaşık 1950’lerin ortalarına değin arkeoloji biliminin Türkiye’de sistemli bilgi üretimini motive eden temel teori olmuştur. Tabii ki teoriyi de içeren paradigmanın bilim üretim süreçlerine etki eden başka ayakları da mevcuttu. Bu ayakların ilki, akademik arkeoloji camiasına hakim olan sınıfsal havadır. Sınıfsal hava derken, bilim dışındaki toplumsal tabakalaşma sisteminin bilim alanına etkisi kastedilmektedir. İkinci olarak da yalnızca arkeolojinin değil, evrensel anlamda sosyal bilimlerin kimliğini kazanmasında belirleyici rolü olan pozitivistdir. Dolayısıyla Türkiye üniversitelerinde arkeologların verileri toplaması, sınıflandırıp yorumlaması sürecine TTT ile birlikte pozitivist bilim anlayışının etkisi büyük olmuştur.

1950’lerde siyasi hayatta yaşanan dönüşümün etkisinin bilim alanlarına yansımaları oldukça hızlı olmuştur. Arkeoloji ve antropoloji hariç diğer tüm sosyal bilimlerde TTT terkedilmiş, yerine Türklük ve İslamı sentezleyen, Demokrat Parti ideolojisiyle uyumlu yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımların sosyolojideki yansımaları olan Mümtaz Turhan, kültür konusundaki çalışmalarıyla Cumhuriyet’in modernist algısına ve İslam ile Osmanlı geleneğini reddeden TTT’ye karşı ilk ciddi sosyolojik eleştiriyi geliştirmiştir. Turhan’ın geliştirmiş olduğu serbest kültürel değişim ile zorlama değişim ayrımı aslında Cumhuriyet’in toplumu dönüştürmek için uyguladığı politikaları zorlama “kültür değişimi” kategorisine sokarak eleştirmiştir⁴.

Bu konuda dikkat çeken bir diğer nokta, 1950’lerle beraber akademik camiada ön plana çıkan sosyal bilimcilerin bir kısmının eğitimlerini aynı tarihlerde Fransa’da yapmış olmalarıdır. Fransa’da aynı arkadaş çevresine mensup olan bu doktora öğrencileri, Türkiye bilim camiasında Osmanlı geleneğinin etkisini devam ettirdiği 1930 öncesi dönemde Fransa’ya gitmiş kimselerden oluş-

maktaydı. Arkeolojide Remzi Oğuz Arık, sosyolojide Mümtaz Turan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Topçu’nun dahil olduğu⁵ bu çevrenin önemli özellikleri, Fransa’daki muhafazakar çevreyle girdikleri düşünsel etkileşimdi. Seküler bir içeriğe sahip olan TTT’nin kabulüyle bu grup kendini Türkiye akademisinin dışında bulmuştur. N. Topçu tümenden akademinin dışında kalırken R. O. Arık, uzun süre müzede görev yaptıktan sonra akademide yer bulabilmiştir. M. Turhan ise uzun yıllar yurtdışında kaldıktan sonra, ancak TTT’nin terk edildiği Demokrat Parti iktidarıyla Türkiye’ye gelmiştir. R. O. Arık’ın 1949’da arkeolojiyi terk ederek Sanat Tarihi alanına geçmesi⁶ Demokrat Parti’nin İslamcı Türkçü teorik tercihiyle uyumlu bir yaklaşımın arkeolojide hayat bulmamasının bir nedeni olabilir.

TTT’nin terki ve İslam’la daha barışık bir Türkçülüğün 1950 sonrasında kabul edilmesinin etkisi arkeoloji ve antropoloji hariç tüm sosyal bilimlerde gözlemlenir. TTT zamanında arkeolojiyle beraber sosyal bilim hiyerarşisinin tepesine oturtulan antropoloji bu süreçte gözden düşmesine karşın, arkeolojinin hiyerarşideki konumu sarsılmasa da itibarı büyük oranda korunmuştur. Türkçü-İslamcı bir perspektife yönelmeden itibarını nasıl koruyabildiği daha önce bir çalışmamızda ele alınmıştır⁷. Demokrat Parti ile Türkiye’nin yaşadığı siyasal dönemeçte arkeoloji de TTT’yi terk etmesine rağmen, yerine başka bir teori ikame edilmemiştir. DP ile popülerleşen anlayışı arkeolojiye taşıyabilecek olan R. O. Arık gibi isimlerin arkeoloji dışı alanlara yönelmesi –ya da yönlendirilmesi- arkeolojinin teorisiz bir özerk alan inşa etmesine vesile olmuştur. ‘Teorik boşluk’ kavramıyla ifade ettiğimiz bu duruma göre, arkeoloji TTT ile beraber inşa ettiği bilim alanını⁸ ve bununla bağlantılı olan özerkliğini teori hariç uzun yıllar korumuştur. TTT’nin 1950’lerde terk edilmesinden sonra paradigmanın teori ayağını oluşturacak başka teori –ya da teoriler- onun yerine ikame edilmemiştir.

Günümüze kadar bir şekilde etkisini devam ettiren bu sürecin ana noktaları şunlardır:

1. Taşranın merkeze tepkisinin bir ifadesi de olan DP’nin bilim alanlarındaki ilk uygulaması, mevcut üniversitelerdeki akademik kariyer olanaklarını taşraya, kırsal alanlara ve alt sınıflardan gelenlere açmasıdır. Çoğunlukla kendilerini muhafazakar cemahtan gören - daha az bir kısmı, 1960’lardan sonra sosyalist düşüncenin içinde yer alan - bu yeni akademisyen neslinin arkeolojide görünür bir

⁵ Çongur 2001: 32.

⁶ Çongur 2001: 64.

⁷ Karadaş/Demir 2013.

⁸ Burada Bourdieu’nun kullandığı bilim alanı kavramından ilham alınmıştır (Bourdieu 2013: 77-81). Konuyla ilgili daha önce bir çalışmamızda Bourdieu’nun bilim alanı kavramsallaştırmasının Türkiye akademisindeki arkeoloji pratiğine uyarlanması meselesine uzun uzadıya değinilmiştir (Karadaş/Demir 2013).

⁴ Turhan 2002: 131-202.

karşılığı olmadığını söyleyebiliriz. Akademide yaşanan bu teorik ve sınıfsal dönüşümün izlerinin sosyal bilimlerde en açık görüldüğü bilim dalları Tarih ve Türk Dili ve Edebiyatı'dır.

2. 'Teorik boşluk' nedeniyle akademik arkeolojide, teori-den uzak duran bir bilim geleneği oluşmaya başlamıştır.

3. Arkeologlar mevcut siyasal iktidar ile çatışma konusu olabilecek Erken Hıristiyanlık, Bizans, Osmanlı gibi dönemleri çalışmaktan kaçınmışlardır. Bu dönemler Sanat Tarihi'ne havale edilmiştir⁹. Dolayısıyla yalnızca Anadolu'nun Hıristiyan geçmişi değil, İslam, Heterodoks, Ermeni, Rum, Gürcü, Kürt vb. geçmişleri de arkeolojinin ilgi alanının dışında kalmıştır.

4. Bu süreçte kazı ve materyal odaklı gelişen arkeoloji pratiğinde pozitivismle bağlantılı olarak nesne odaklı bir bilim anlayışı hakim olmuştur.

Günümüzde Değişen Ne? Bir Anketin Sonuçları

Türkiye'de akademisyen arkeologların en önemli buluşması, elde edilen arkeolojik verileri-deneyimleri paylaşma etkinliği, hiç kuşkusuz her yıl Kültür Bakanlığı tarafından organize edilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'dur. Uzun yıllardır Kültür Bakanlığı tarafından organize edilen sempozyum Türkiye'de olduğu kadar Dünya'da da önemli yeri olan bir bilimsel etkinliktir. Sempozyum Türkiye sınırları içerisinde kazı, yüzey araştırması yapan arkeolog ve sanat tarihçiler ile arkeolojik veriler üzerine çalışma yapan çeşitli alanlardan bilim insanlarını bir araya getirmesi açısından büyük önem taşır.

2-6 Haziran 2014 tarihleri arasında Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi'nde düzenlenen "36. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu", günümüzde Türkiye üniversitelerinde çalışan arkeologların sosyal profilleri ve teorik meselelere bakış açıları konusunda bir betimleme yapılabilmesi için hazırladığımız anket formunu uygulama olanağı yaratmıştır¹⁰. Sempozyuma diğer bilim dallarından ve akademisyen hüviyetine sahip olmayan lisans ve lisansüstü öğrenciler de katıldığından, anket formu

⁹ Konu ile ilgili tartışma için bkz. (Karadaş/Demir, 2013). Ancak bu arzu edilmeyen geçmişin reddi meselesinin Türkiye'ye özgü olmadığı muhakkaktır. Örneğin yakın zamanda İspanya'nın Sevilla kentine yaptığımız bir seyahatte, bir anlamda Sevilla'yı Sevilla, İspanya'yı İspanya yapan Endülüs Emevi uygarlığının benzer şekilde görmezlikten geldiğini gördük. Sevilla'da Müslüman dönemde inşa edilen, Müslümanlıktan sonra da kullanılmaya devam edilen Real Alcazar (Alcazar Sarayı)'ın tanım kitapçıklarında Müslümanlık dönemi ile ilgili bilgiler kısaca geçiştirilirken Hıristiyan dönem oldukça ayrıntılı anlatılmıştır. Aynı şekilde Müslüman dönemin şehir planı ve diğer büyük mimari yapıların günümüze yansımalarının ne olduğu konusunda da döneme dair körlük nedeniyle bilgi toplayamadık.

¹⁰ Anket formunu dolduran tüm akademisyenlere ve formun uygulanmasında bize yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Eyyüp Ay ile Öğr. Gör. Çağrı M. Tarhan ve Zeugma Müzesi Müdür Yardımcısı Emine Öztürk'e teşekkürlerimizi sunarız.

kişilere verilmeden arkeolog olup olmadıkları, akademisyen olarak çalışıp çalışmadıkları sorulduktan sonra anket uygulanmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan akademisyen arkeolog vasfına sahip kişilerin hemen hemen tamamına anket uygulanması teklif edilmiş, bir kısmı kabul etmemiştir. Kabul edip de anket uygulanabilen akademisyen arkeolog sayısı 53'tür.

Bu çalışma küçük bir grup üzerine yapılmış bir anket çalışmasından derlendiği için buradan hareketle tüm Türkiye üniversitelerinde çalışan arkeologlar için kesin genellemeler yapmanın güç olduğu vurgulanmalıdır. Uyguladığımız bu anket çalışmasında, temel hedefimiz Türkiye'de arkeolojinin tarihi ve akademisyen arkeologlar üzerine planladığımız uzun soluklu projemizin ilk ayağını oluşturacak olan Türkiye üniversite yapısı içindeki arkeolog akademisyenlerin genel profili hakkında bir fikir ve Turizm oluşturabilmektir. Türkiye üniversitelerinde görev alan akademisyen arkeolog sayısının 400 civarı –belki daha az olduğu düşünüldüğünde uyguladığımız örneklemin %15'e yakın olduğu da bir gerçektir. Bunun yanında, anketin Türkiye'nin çoğu üniversitesinden akademisyenin katıldığı bir sempozyumda uygulanmış olması, örneklemin evreni temsil kabiliyetini arttırmıştır. Nitekim Türkiye'nin çok farklı üniversitelerinden akademisyenlerle görüşme imkanı yakalanmıştır. Ancak akademisyen arkeologlar camiasında anket uygulamanın zorluğu da ayrıca vurgulanmalıdır, anketlerin uygulanmasında özellikle emekli olmuş veya emekliye yaklaşmış akademisyenlerin genellikle gönülsüz oldukları belirtilmelidir. Sempozyum programı incelendiğinde Türkiye üniversitelerinde görev yapan arkeolog akademisyenlerden yaklaşık 153 kişinin sunumu olduğu görülmekte, bunlardan bazılarının gelmeyip hiç sunum yapmadığı, bazılarının da gelmemelerine rağmen, lisansüstü öğrencilerine sunum yaptırdıkları hesaba katıldığında sunum yapan kişi sayısının 153'ün daha da altına düştüğü muhakkaktır. Dolayısıyla uyguladığımız anket sayısı anket analizlerine dahil etmediğimiz anketleri de hariç tutarsak 53'tür ve bu da oran olarak sunumu olanların 3'te 1'inden fazlasına denk gelmektedir. Yani hem nicel olarak hem de evreni temsil kabiliyeti açısından azımsanacak bir oran değildir.

Anketin uygulandığı kişilerden¹¹ 11'i (% 20.8) Profesör, 6 kişi (% 11.3) Doçent, 20 kişi (% 37.7) Yardımcı Doçent, 5 kişi (% 9.4) Öğretim Görevlisi, 11 kişi de (% 20.8) Araştırma Görevlisidir. Yani anketin uygulandığı kişiler, camianın hiyerarşik yapısını temsil eder niteliktedir.

Anket, 19 kadın, 30 erkekle uygulanmış, 4 kişi cinsiyetini belirtmemiştir. Anketin uygulandığı kişilerden altısı 1948-1959 arası; 6 kişi 1960-69 arası; 26 kişi 1970-1979;

¹¹ Anket sonuçlarında yüzde hesapları ilgili soruyu cevaplayanlar üzerinden yapılacak, soruyu boş bırakanlar hesaplama dışı bırakılacaktır.

13 kişi de 1980-1983 arası doğumludur. 2 kişi doğum tarihini belirtmemiştir. Yani anketin yaklaşık %50'si 1970-79 arası doğumlu olan, genç kuşak diye nitelenebilecek kuşağa dahildir. 1980-83 arası doğumlular dahil edildiğinde sayı 39'a, oran da %75'e çıkmaktadır.

Anketi cevaplayanlardan 6 kişi (% 11.3) kasabada, 6 kişi köyde (%11.3), 41 kişi (% 77.4) şehir merkezinde doğduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla şehirli kesim camia içinde ciddi anlamda baskınlığını koruyor olsa da az derecede kırsal kesim doğumunun olduğu görülmektedir. Doğdukları şehir sorusuna 9 kişi (% 19.1) Ankara, 8 kişi (% 15) İstanbul, 8 kişi (% 15) İzmir, 2 kişi Adana, 2 kişi Bursa, 4 kişi Ankara haricindeki Orta Anadolu (Aksaray, Kayseri, Sivas), 4 kişi Adana haricindeki Akdeniz (Mersin, Hatay, Antalya), 1 Afyon, 1 Aydın, 1 Samsun Bafra, 1 Mardin, 1 Tunceli ve 1 Gaziantep, 6 kişi de yurtdışı doğumludur. Demek ki anketi uygulayanların %50'den fazlası (27 kişi) 5 büyük şehir (Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana) doğumludur. 10 kişi Marmara Bölgesi, 12 İç Anadolu, 9 Ege Bölgesi, 5 Akdeniz, 1 Karadeniz, 1 Doğu Anadolu, 2 Güneydoğu Anadolu doğumludur. 3 kişi soruyu cevaplamamış, 3 kişi ise yurtdışı doğumludur, bu kişiler istatistiğin dışında tutulmuştur.

Yalnızca bu anket sonuçlarına bağlı kalarak, akademisyen arkeoloji camiasında Marmara, İç Anadolu, Ege ve bir nebze kadar Akdeniz bölgeleri doğumlarının baskın bir konuma sahip oldukları, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu doğumlarının camia içinde kendilerine yer bulamakta zorlandıkları söylenebilir. Bu veriler, doğduğu yerleşim türü verisiyle birleştirildiğinde akademisyen arkeoloji camiasının şehirli (ama özellikle Ege-Marmara-İç Anadolu ve Akdeniz'in büyük şehir merkezlerinden) oluştuğu görülmektedir.

Anket uygulananlardan 3 kişi (% 5.6) ebeveynlerinin alt gelir grubuna; 10 kişi (% 18.8) alt-orta; 29 kişi (% 54.7) orta; 11 kişi (% 20.8) orta-üst gelir grubuna mensup olduğunu belirtmiş. Üst gelir grubunu kimse işaretlememiştir. 37 kişinin (% 69.8) annesinin mesleği ev hanımı; 4 kişinin (% 7.5) işçi, memur veya sekreter; 2'sinin annesi emekli; 1 terzi (esnaf); 8 kişinin (% 15) annesi de profesyonel meslekler (avukat, desinatör, öğretmen üyesi, okutman, Türkolog vb.) mensubudurlar. Anket uygulananlardan 5'i (%9.4) baba mesleğini çiftçi; 8 kişi (% 15) işçi; 4 kişi emeklilikten önceki mesleği belirtmeden emekli; 4 kişi (% 7.5) esnaf; 1 kişi tüccar; 17 kişi (% 32) profesyonel meslek (mühendis, ekonomist, öğretim üyesi, bürokrat, subay vb.); 5 (% 9.4) serbest meslek; 8'i (% 15) memur, 1'i tekstilci olarak belirtmiştir.

Ankette annelerin eğitim durumu sorusuna 20 kişi (% 40.8) ilkokul; 13 kişi (% 26.5) lise; 3 kişi (% 6.1) ortaokul; 9 kişi (% 18.3) üniversite veya üstü; 4 kişi (%

8.1) eğitimi yoktur seçeneğinin işaretlemiş, 4 kişi soruyu cevaplandırmamıştır. Baba eğitim durumu sorusuna ise 18 kişi (% 36) ilkokul (ya da ilkokul terk); 12 kişi (% 24) lise; 4 kişi (% 8) ortaokul; 16 kişi (% 32) lisans ve lisans üstü eğitim aldığını belirtmiş; 2 (% 4) kişi de babasının ilkokul dahil herhangi bir eğitim kurumuna gitmediklerini belirtmişler; 1 kişi ise soruyu cevaplandırmamıştır. 49 kişi (% 94.2) ilkokulu devlet, 3 kişi (% 5.7) özel ya da kolejde okumuştur. 1 kişi ise durumunu belirtmemiştir. 44 kişi (% 84,6) ortaokulu devlet, 8 kişi (% 15.4) kolej ya da özel okulda okumuş, 1 kişi belirtmemiştir. Liseyi ise 46 kişi (% 86.8) devlet okulunda, 7 (%13.2) kişi kolej ya da özel okulda bitirmiştir. Ankete katılanlardan devlet okullarında okuyanlardan 4 kişi (% 9.7) lise türü olarak Anadolu lisesinden, 31 kişi (%75.6) düz liseden, 6 kişi de (% 14.7) Meslek ya da Ticaret Meslek lisesinden mezun olduğunu ifade etmiş, 8 kişi ise konu ile ilgili cevap vermemiştir.

Katılımcıların tamamı en az bir yabancı dil bilmekte, 19 kişi (% 35.9) iki yabancı dil, 5 kişi de (% 9.4) üç yabancı dili kullanabilmektedir.

Bütün bu sıralanan veriler, akademisyen arkeologların sosyal ve sınıfsal profili hakkında genel bir fikir vermektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ebeveynlerinin orta sınıf ve üstüne mensup olduğunu söylemesi, hala bu sosyal kesime mensup olan kişilerin arkeoloji camiasına hakim olduğunu göstermektedir. Ne var ki ebeveynlerini alt, alt-orta olarak nitelendiren 13 kişinin (% 24.5) varlığı, arkeolojide eskiye nazaran sosyal sınıf konusunda bir çeşitlenme ve bir tabana yayılımın olduğunu göstermektedir.

Sınıfsal çeşitlenme ve tabana yayılımın diğer göstergelerini, anne-baba meslekleri ve eğitim durumları vermektedir. Annelerin büyük çoğunluğunun mesleğinin ev hanımı olarak ifade edilmesi, sınıfsal konum ile ilgili olarak fazla bilgi vermeyebilir. Nitekim annelerin 13'ü lise, 9'u üniversite ve üstü eğitim görmüştür. Ne var ki ev hanımlarından subay eşi olan bir anne üniversite mezunu; mühendis gibi profesyonel meslek mensubu erkeğin eşi olan 3 anne ortaokul mezunu; tüccar, tütün eksperisi, mühendis, bürokrat-avukat gibi profesyonel mesleklere mensup babalar ile evli olan 7 ev hanımı anne bulunmaktadır. Yani kendileri eğitim düzeyleriyle paralel profesyonel bir meslek icra etmedikleri görülmektedir.

Babaların çoğunun profesyonel meslek, serbest meslek, esnaf vb. meslekleri olmasına rağmen 5'i çiftçi, 8'i işçi olmak üzere 13 kişinin emekçi diye tabir edilebilecek bir konumda bulunması yukarıda bahsedilen sınıfsal taban genişlemesiyle bağlantılı okunabilir. Annelerin içinden üçünün işçi olması da bu genişlemeyle bağlantılıdır.

Ancak bu genişlemenin fazla abartılmaması da gerekmektedir. Nitekim çalışan annelerin üçü işçiymiş, 8'i profesyonel meslek mensubudur. Özellikle babaların eğitimi ve meslekleri, akademisyen arkeologların ebeveynleriyle ilgili ifade ettikleri orta ve üstü sınıfsal konumla uyusmaktadır. Akademisyen arkeologların çoğu devlet okullarından mezun olsa da aralarında emekçi çocukların tercih ettiği meslek lisesi mezunu oldukça az; çoğunlukla taşralı Sünni çocukların tercih ettiği imam hatip lisesi mezunu ise hiç yoktur. Meslek lisesi mezunu azlığı, imam hatip lisesi mezununun yokluğu, akademisyen arkeologların sosyal profili hakkında bir ipucu verebilir. Kişilere yabancı dil bilgisi ile ilgili sorulan sorunun amacı da sosyal konumu açığa çıkarmaya yöneliktir. Çünkü bazı istisnalar olsa da birden çok yabancı dile –hatta tek bir yabancı dili iyi bilmek- sahip olmak sınıfsal konumun bir göstergesi olarak görülebilir. Sorulara cevap verenlerin 24'ü iki ve üstü yabancı dil bilmektedir. Tek yabancı dil bildiğini söyleyenlerin çoğu da o dili iyi bildiklerini ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla akademisyen arkeoloji camiasında sosyal sınıf yönünden eskiye göre bir taban genişlemesi bulunmasına karşın, baskın unsur ayrıcalıklı sınıflara mensup şehirli, çoğunlukla beş büyük şehirden, bölgesel olarak da Marmara-Ege-İç Anadolu-Akdeniz bölgelerindedir. Anket uygulananlardan 7'sinin (% 13.7) lisansı Ankara Üniversitesi, 13'ü (% 25.4) Ege Üniversitesi, 9'u (17.7) İstanbul Üniversitesi, 6 (%11.7) Selçuk Üniversitesi, 3 (5.9) Atatürk Üniversitesi, 3 (%5.9) kişi de Trakya, Adnan Menderes ve Dicle gibi taşra üniversitelerindedir¹². Arkeoloji camiası açısından Selçuk ve Atatürk üniversiteleri, taşra kategorisinde olmaktan çok merkez ya da merkezin hemen çeperi konumuna sahip olduklarından bu iki üniversiteyi taşra diye nitelemek doğru olmayabilir. 5 (%9,8) kişi Dokuz Eylül, Bilkent, Hacettepe, Anadolu gibi merkezi şehirlerde bulunan ama arkeoloji camiası açısından merkezde değil, merkezin çeperinde bir konuma sahip olan üniversitelerden, 3 kişi de yurtdışından mezun olmuştur. Burada dikkat çekici olan nokta, arkeolojide akademik kariyer yapanlar arasında çoğunlukla taşralı öğrencilerin okuduğu taşra üniversiteleri mezunlarının azlığıdır. Bunda taşra üniversitelerinin birçoğunun yakın tarihlerde kurulmuş ve bu nedenle kurumsal kimliklerinin yerleşmemiş olmasından dolayı mezun sayılarının az olmasının etkisi olsa da asıl nede-

¹² Bu çalışmada hem üniversiteleri hem de şehirleri tanımlamak için sık sık merkez-taşra kavramları kullanılmaktadır. Şehirler odaklı kullanımda merkez kavramı İstanbul, Ankara ve İzmir'e ek olarak Adana ve Bursa'yı tanımlamaktadır. Taşra ise bunların dışında kalan şehirleri içermektedir. Üniversite odaklı kullanımda ise buldukları şehirlerle beraber, kuruluş tarihleri ve arkeoloji bölümlerinin sahip oldukları kadro sayıları, arkeolojik araştırmalar ve doktora mezunlarının sayıları dikkate alınmıştır. Dolayısıyla üniversitelerde merkezi İstanbul, Ankara ve Ege Üniversiteleri oluşturmaktadır.

nin merkez-taşra ikiliği olduğu söylenebilir. Selçuk Üniversitesi'nin taşralıların akademik kariyer yapmasında özel bir işlevi olduğu Atatürk, Ege ve Ankara İstanbul üniversitelerinde ise taşranın temsiliyet oranının azaldığı görülür. Özellikle İstanbul Üniversitesinde ibrenin merkeze döndüğü hatta çoğunlukla İstanbul kökenlilerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Atatürk Üniversitesi'nde lisans bitiren 3 kişiden biri taşralıdır (Kayseri). Lisansını Selçuk Üniversitesi'nde bitirdiğini ifade edenlerin tamamı (Aksaray, Sivas, Mersin, Gaziantep, Antalya) taşralıdır. Lisansını İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığını ifade edenlerin 2'si taşralı (Hatay, Osmaniye); 1'i beş büyük şehirden biri sayılan Bursa, 6'sı İstanbul doğumludur. Ege Üniversitesinde de taşranın temsiliyeti sınırlıdır. Nitekim burada lisans bitirenlerin 4'ü İzmir, 1'i Ankara, 4'ü yurtdışı, 2'si taşralıdır (Tunceli, Mardin). Ankara Üniversitesinde lisans bitirenlerin 4'ü Ankara, 1'i Adana, 4'ü taşra doğumludur.

Ancak bu konuda daha doğru bir veri doktora eğitime kabulden alınabilir. Nitekim doktora ancak akademisyen olması düşünülen kişiler kabul edildiğinden burada eğitim görecektik kişilerin bilinçli bir seçiciliği söz konusudur. Bu nedenle taşralı ya da merkezden olmanın camiaya kabulde bir etkisinin olup olmadığı doktora eğitiminden daha iyi anlaşılabilir. Ankara Üniversitesi'nde doktora yapanların 2'si Ankara doğumlu, 1'i yurtdışı, 3'ü de taşralıdır. Atatürk Üniversitesi'nde doktora yapanların 1'i Ankara, 1'i Adana, 2'si de taşralıdır. Ege Üniversitesi'nde doktora yapanlardan 5'i İzmir, 3'ü taşra, 3'ü yurtdışı doğumludur. İstanbul Üniversitesi'nde doktora yapanların 1 Adana, 1 Ankara, 6'sı İstanbul doğumludur. Selçuk Üniversitesi'nde doktora yapanların tamamı taşralıdır.

Ebeveynlerin sınıf konumu ile üniversitelerde doktora yapma arasında bir bağ olup olmadığı incelendiğinde; Ankara Üniversitesi'nde 3 kişi alt-orta, 3 kişi orta; Atatürk Üniversitesi'nde 1 kişi alt-orta, 3 kişi orta, Ege Üniversitesi'nde 2 kişi alt, 2 kişi alt-orta, 5 kişi orta, 3 kişi; İstanbul Üniversitesi'nde 7 kişide orta; Selçuk Üniversitesi'nde 3 kişi orta, 3 kişi alt-orta ve 1 alt kesim seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu verilerden hareketle, Selçuk'ta alt sınıflardan gelenlerin akademik kariyer yapma olanağının yüksek olduğu, bunu Ankara'nın, sonra Atatürk'ün takip ettiği; Ege'de ve özellikle İstanbul'da alt sınıf mensuplarının akademik kariyer yapma olanaklarının diğerlerine göre daha az olduğu söylenebilir. Gazi, Hacettepe, Bilkent, Pamukkale gibi üniversitelerde doktora yapanlardan az sayıda kişiyle görüşme yapıldığı, ayrıca birbirleriyle ortak kategoride birleştirme olanağı olmadığından bu üniversitelerde doktora yapanlarla söz konusu durumla ilgili bir çıkarsama yapılamamıştır.

Çalışılan üniversite ile sınıfsal konum bağlantısı değerlendirildiğinde; İstanbul Üniversitesi'nde çalışanların ebe-

veynlerinin 5'i orta, 1'i orta-üst kesim; Ege, Üniversitesi'nde çalışanların 1'i alt, 1'i alt-orta, 3'ü orta, 1'i orta-üst kesime mensuptur. Anketi cevaplayan Atatürk Üniversitesi'nde çalışan 2 kişi de orta kesime mensuptur. Ankara Üniversitesi'nde çalışan 2 kişi de orta kesimden dir. Selçuk Üniversitesi'nde çalışan 3 kişiden biri orta, 2'si alt-orta kesime mensuptur. Ankara-İstanbul-İzmir üniversiteleri ile Eskişehir-Kocaeli gibi merkezin yakın çeperi olan şehirler haricindeki –taşra diye nitelenebilecek- şehir üniversitelerinde (Pamukkale¹³, Gaziantep, Karaman, Nevşehir, Yozgat, Hatay, Muğla, Edirne, Uşak, Adıyaman, Bitlis, Aksaray, Batman, Isparta) çalışanlar ile ilgili verilere bakıldığında; 17 kişi kendini orta kesim, 8 kişi orta-üst, 7 kişi alt-orta, 2 kişi de alt kesim içinde tanımlamıştır.

Yani taşrada görev yapan arkeolog akademisyenlerinde de orta ve orta-üst kesimin baskınlığı vardır. Taşra-merkez kökenine bakıldığında, 9 kişi üç büyükşehirden, 12 kişi de taşradan, 3 kişi de yurtdışı doğumludur. Bursa ve Adana gibi beş büyük şehir içinde sayılanları çıkardığımızda taşra doğumlu sayısı 10'a düşmekte, 6 büyük şehir doğumlu sayısı 11'e çıkmaktadır. Taşrada doğmuş bu 10 kişi arasında Karadenizli hiç yoktur (en azından doğum yerini belirtmişler arasında), Doğu ve Güneydoğu doğumlu kişi sayısı 3'tür (Gaziantep, Mardin, Tunceli). Şehir büyüklüğü bakımından Türkiye'nin en büyük altı şehirden (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep) olan taşra üniversitesi akademisyen sayısı 12'e, oran da (doğum yerini belirtmiş toplam 24 kişi olduğuna göre) %50'ye çıkmaktadır. Bu sayılardan çıkaracağımız sonuç, yalnızca merkez ve merkezin çeperi şehir üniversitelerinde değil, taşra üniversitelerinde de sınıfsal olarak Orta ve Üst-orta kesimden gelenlerin baskın olduğu; doğum yerleri referans alındığında –yurtdışı doğumlular da hesaba katıldığında- çoğunluğun merkez şehirlerden geldiği görülmektedir. Sınıf konumu ve merkez-taşra meselesinde taşra üniversitelerindeki akademisyen arkeolog profili, merkez veya çeperi şehir üniversitelerinden (Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Eskişehir) az da olsa daha geniş bir sosyal tabanı işaret ediyor olsa bile bu fark abartılabilecek bir düzeyde değildir.

Anket Sonuçlarının Teoriye Dair Söyledikleri

Ankette doktorayı hangi anabilim dalında yaptınız veya yapıyorsunuz sorusuna cevap veren 20 kişi (% 44.4) doktorasını Klasik Arkeoloji, 7 kişi (%15.6) Prehistorya'da, 18 kişi de (% 40) Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi'nde doktora yaptığını belirtmiştir. (Eğer varsa) Doktora tezinizin konusu hangi coğrafi bölge/bölgeleri ve dönem/dönemleri kapsamaktadır? Sorusuna cevap verenlerin arasında 3 kişi Marmara, 4 kişi İç Anadolu, 8

kişi Akdeniz, 15 kişi Batı Anadolu, 11 kişi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çalıştıklarını belirtmiştir. Bu veriler, arkeolojik kazı ve bilgi üretiminin yoğunlaştığı bölgelerin Batı Anadolu ve Akdeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu olduğunu göstermektedir. Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri üzerine doktora çalışmalarının çoğu Klasik Arkeoloji'de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu üzerine yapılan doktora çalışmaları ise ağırlıklı olarak Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi konularında yapıldığı görülmektedir. Prehistorya'da doktora yapanların ise Akdeniz ve Orta Anadolu üzerine çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bölgesel dağılımda Karadeniz Bölgesi üzerine doktora çalışmalarına rastlanmaz. Doktora çalışmalarında materyal kültürlerin dağılımı etkili olduğu kadar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok sayıda kurtarma kazısının bilgi üretimine yaptığı katkının da etkili olduğu düşünülebilir.

Doktora çalışmalarında dikkat çekici husus, Ortaçağ ile ilgili uzmanlaşmış kimsenin olmamasıdır. Az sayıda Klasik Arkeolog Hellen ve Roma'yı saydıktan sonra Bizans'ı da ifade etmesinden Bizans'ın Roma'nın bir uzantısı olarak işlev gördüğü erken dönemini kapsadığını düşünebiliriz. Açık bir şekilde Bizans ve İslami dönemler arkeolojinin bağımsız bir alanı olarak Türkiye üniversitelerinde yer bulamamıştır. Kazı Sempozyumu'nda Bizans ve İslam dönemleri ile ilgili sunum yapanların tamamının Sanat Tarihçisi olması da arkeologların Ortaçağ konusuna uzaklıklarının bir kanıtı olarak algılanabilir. Dolayısıyla, 1930'larda Türk Tarih Tezi ile başlayan Ortaçağ ile ilgili çalışmama durumunun akademik arkeolojinin dönüşüm yaşadığı 1950'lerden günümüze kadar –nedenleri değişmiş olsa da - varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.

Arkeologların katıldıkları kazılarda hangi bilim dallarından kişilerle çalıştıkları sorusuna verdikleri cevaplar, arkeoloji ile teorinin bağına kuracak olan sosyal bilimlere ne kadar uzak olduklarını göstermektedir. G. Arsebük'ün daha önce ifade ettiği¹⁴ arkeolojinin temel sorunlarından birinin sosyal bilimlerle ilişkisinin zayıflığı durumu günümüzde de etkisini devam ettirmektedir. Ankette soruyu cevaplayan arkeologların birçoğu kazılarda Antropolog, Jeolog, Mimar, Biyoloji, Botanik, Kimya, Restorasyon, Jeofizik, Metalürji, Coğrafya, Toprak Bilimi, Jeodezi, Moleküler Biyoloji vb. alanlardan kişilerin en az biri ile çalıştığını belirtmişlerdir. Arkeologların en çok beraber çalıştıkları sosyal bilim" Antropoloji ile Sanat Tarihi olduğu görülmektedir. Katıldıkları kazılarda sosyologla beraber çalıştığını söyleyen 1 kişi, Tarihçi ile çalıştığını söyleyen de 2 kişinin mevcut oluşu arkeolojinin diğer sosyal bilimlerden uzak olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. "Sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi sosyal bilimler, arkeologların bilim nesnelarini yorumlamasında önemi büyüktür"; "Kazıda elde edilen verilerin sosyal teoriyle

¹³ Pamukkale Üniversitesi, arkeoloji alanında giderek bir taşra üniversitesinden merkezin çeperi konumuna geldiği belirtilmelidir.

¹⁴ Erdur/Duru 2003: 281.

bağlantısının kurulması için bir sosyoloğun bulunması gerekir"; "Kazılan bir yerleşim yerinde eskiden insanların gündelik hayatlarını nasıl devam ettirdikleri, evlilik, din, devlet yönetimi konusundaki durumlarını elde ettiğim buluntulardan yorumlamaya çalışıp yaptığım yayınlarda kullanırım" sorularına çok az sayıda katılımcı dışında katılımcılar Çok Katılıyorum veya Katılıyorum seçeneğini işaretlemesine karşın bu isteğin kazılara katılan diğer sosyal bilimciler dikkate alındığında pratiğe yansımadağı görülmektedir. Sosyal bilimlere karşı bu durum TTT ile birlikte kendi özerk alanını inşa etmiş, Teorik boşluk dönemi ile bir şekilde bu alanı büyük oranda korumuş olan Türkiye'deki akademik arkeolojinin bilinçli veya bilinçsiz tutumlarının bir sonucu olabilir. Ancak özel görüşmelerimizde bazı arkeologlar, sosyolojinin arkeolojiyle ilişkisi olacaksa bunun kazı alanında değil, kazı sonrasında, yani verilerin yorumlanmasında kurulabileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu negatif eğilim, özelde sosyolojiye genelde sosyal bilimlere dair bir uzaklığı işaret etse de sonucu bu uzaklığa indirgemek yanlıştır.

44 kişi arkeolojide teorik tartışmaları takip ettiğini ifade ederken, 8 kişi de konuyla ilgili soruya 'hayır' cevabını vermiştir. Teorileri takip ile ilgili sorunun sağlaması niteliğinde sorduğumuz 'kendinizi yakın hissettiğiniz üç teori ismi yazar mısınız' sorusuna arkeologların büyük bir çoğunluğu cevap vermemiştir. Bu soruyu toplam 24 kişi cevaplamış; bunlardan 15'i az çok arkeolojinin içindeki teorilerden örnek vermiş, 8'i ise teoriler ile ilgisini kurmadığımız cevaplar vermiştir. Dolayısıyla teoriyle alakalı tüm sorular birlikte düşünüldüğünde, akademisyen arkeolog camiasında teoriye yönelme konusunda bir niyet olsa da bu niyetin pratiğe döküldüğü söylenemez.

Sonuç ve Yorum

Anket sonuçları baz alındığında, akademisyen arkeologların 1950'lerde girdiği paradigmatik yönelimin –bazı değişikliklere uğramış olsa da– devam ettiği görülmektedir. M. Özdoğan'ın belirttiği "1968-1970 yıllarına kadar Türkiye'de arkeolojinin bir avuç çok iyi eğitim görmüş, tüm zamanlarını mesleklerine ayırabilen ve her türlü olanağa sahip "elit-aydın" uğraşısıyla sınırlı olduğu, geniş bir tabana yayılmadığı da unutulmamalıdır. 1968'lerden itibaren arkeoloji hızla geniş bir tabana yayılmaya başlamış, elit –aydın hobisi olmaktan çıkmıştır"¹⁵ durumu, bu anket sonuçlarıyla bir ölçüye kadar desteklenmektedir. Ancak arkeologlar sosyal ve sınıfsal olarak daha geniş bir tabandan gelmeye başlasalar da ağırlık yine de şehirli, orta ve üst-orta gelir grubuna mensup, ağırlıklı olarak beş büyük şehir kökenlilerden gelmektedir. Tabanın genişlemesinde özellikle taşra illerinde üniversiteleşmenin artışının da etkili olduğu düşünülse de bu durum sosyal profili çok fazla değiştirmemiştir. Nitekim yeni üniversitelerdeki akade-

miyen profili de eskilerinden çok farklı değildir. Ancak dikkat çeken bir nokta, muhafazakar kimliği ile ön planda olan Selçuk Üniversitesi'nin hem taşralı hem de alt sınıf mensuplarına akademik kariyer olanağı tanınması konusundaki ayrı yeridir. Arkeoloji bölümünün farklı bir duruşu olsa da üniversitenin genel havası ile Selçuk Üniversitesi'ndeki bu durum, Türkiye muhafazakârlığının kırsal nüfusa ve alt gelir gruplarına dayanmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Akademisyen arkeologların bu sınıfsal özelliği belki de akademiye tercih konusunda geliştirilmiş olan bir elekten kaynaklanmıyor olabilir. Aynı zamanda akademinin basamakları olan yüksek lisans ve doktora öğrenci olarak kabulde sınıfsal bir elemenin yapıldığını iddia etmek, yalnızca bu anket sonuçlarından hareket ederek zordur. Arkeoloji eğitimini elit kesimlerin tercih ettiği, yani öğrencilerin büyük bir çoğunluğu bu kesimlere mensup olduğu için akademisyen kuşakları da bu çoğunluk içinden seçiliyor da olabilir. Örneğin Bourdieu bir çalışmada sınıf ve sosyal konumun gençlerin üniversite eğitimi tercihlerinde etkili olduğunu ifade etmiş, alt sınıftan gelenlerin 5 temel fakülteden (Eczacılık, Tıp, Fen, Hukuk ve Edebiyat fakülteleri) ikisinin –Fen ve Edebiyat fakültelerini tercih ettikleri; Edebiyat Fakültesi içinde Sosyoloji, Psikoloji ve Filolojiyi üst sınıftan gelen öğrencilerin ehvenişer (yani başka fakültelere giremeyen ya da orada tutunamayan) olarak tercih ettiklerini yazar¹⁶.

Bourdieu'nun yazdıklarının ışığında Türkiye'de arkeoloji bölüm öğrencileri üzerine bir değerlendirme yapılabilir mi? Bölüm öğrencilerini bölümün kendisinin seçtiği 1940-50 Türkiye'sinde Ekrem Akurgal'ın bölüme öğrenci alımında sınıfsal bir eleği işlettiği, elit olmayanları öğrenci olarak bölüme almadığını bizzat kendisi ifade etmiştir¹⁷. Günümüzde toplumsal sınıf ile arkeoloji eğitimi arasında bir bağın olup olmadığı konusu araştırılmaya muhtaçtır. Dolayısıyla Türkiye arkeolojisinde akademisyen seçiminde özel bir sınıfsal eleğin mi devrede olduğu, yoksa öğrencilerin çoğunluğu üst ve üst-orta sınıf aile mensuplarından oluştuğu için akademisyenlerin de mecburen bu öğrenciler arasından tercih edildiğini tam olarak bilmek için, özellikle lisansüstü arkeoloji öğrencilerinin sosyal profillerine dair de bir anket uygulaması yapmak gerekir. Böyle bir anket çalışması sonucunda daha sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilir.

Taşra arkeoloji bölümlerinin hem taşra kökenli hem de alt kesimden gelenlerin arkeoloji bölümlerine kayıt yapmalarını hızlandırdığını varsaysak bile bu üniversitelerin söz konusu kesimlerin akademisyenliğe geçişinin önünü

¹⁵ Özdoğan 2006: 56.

¹⁶ Bourdieu 2014: 20.

¹⁷ Akurgal 2002: 69-71.

açtığını iddia etmek zordur. Nitekim anketin uygulandığı kişiler arasında lisansını taşrada bölümlerinde bitirenlerin sayısı 53 kişi içinde yalnızca 3'tür. Taşra üniversitesi bölümünde doktora yapan kişi sayısı ise 2'dir. Bunun altında yatan sebeplerden biri doktora programlarının merkez üniversite bölümlerinde daha fazla kurumsallaşması olabilir, Ancak bu ihtimal taşrada arkeoloji okuma fırsatı bulan öğrencilerin akademik basamakları yükselmesinin merkez üniversite bölüm öğrencilerine - yani bunların içindeki şehirlili, üst sınıf mensubu gençlere- nazaran çok daha zor olduğu gerçeğini değiştirmez.

Teori konusunda ise, Türkiye akademisyen arkeologların teorik meselelere ilgi göstermeye başladıkları açıktır. Genel olarak arkeologların teorilere bakış açılarının öğrenilmeye çalışıldığı yüzeysel sorulara olumlu cevaplar vermelerine rağmen bu cevapların içerikli doldurmaları talep edildiğinde bundan kaçındıkları görülmüştür. Böylelikle arkeologların TTT'yi terk ettikleri 1950'li yıllardan beri içinde buldukları 'teorik boşluk' durumunu kısmen devam ettirdikleri söylenebilir. Ancak özellikle 2000'li yıllar ile teorinin Türkiye arkeolojisinde yer bulmaya başladığını görmekteyiz.

Anket verilerinin dışında, konu ile ilgili kaynaklara bakıldığında İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün (özelde Prehistorya ABD'nin) teori meseleleri ile farklı bir noktada durduğu görülür. 1960'lı yıllardan başlayarak geliştirdiği uluslararası bilimsel ilişkiler ve 1968 öğrenci hareketlerinin İstanbul Üniversitesi arkeoloji bölümünde teoriye doğru bir yönelim başlattığı iddia edilebilir. Tahminimizce üniversitede var olan Darülfünun geleneği, 1933 Üniversite Reformu ya da TTT'nin üniversitedeki etkisini zayıflatan bir paravan işlevi gördüğünden arkeoloji bölümünün yeni alternatif eğilimlere açık olmasını sağlamıştır. Bu süreçte özellikle dünyada arkeoloji disiplininin şekillenmesinde önemli bir isim olan R. J. Braidwood'un İstanbul Üniversitesi Prehistorya kürsüsünden H.Çambel ile birlikte 1963 yılından itibaren ortak arkeoloji projeleri geliştirmesinin de büyük bir etkisi vardır. Yine aynı dönemde İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan genç arkeologlar A.Dinçol ve S.Kantman'nın "Analitik Arkeoloji" kitabını 1969'da yayınlaması, teorik meselelerden uzak duran Türkiye arkeolojisinin İstanbul Üniversitesi merkezli olarak farklılaşmaya başladığını gösterir. Bu farklılaşma İstanbul Üniversitesi arkeoloji bölümünün birçok kazı ve yüzey araştırmasını üstlendiği 1970'li yıllarda Doğu Anadolu'da gerçekleştirilen uluslararası projelerde farklı ekollerden gelen bilim insanları ile bir arada çalışılması sayesinde daha da artmıştır.

İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde 1960'lar da başlayan teoriye yönelim Türkiye üniversitelerinde 2000'li yıllar ile yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle 1980 sonrası yurtdışında eğitim görmüş veya Türkiye'de yabancı araştırmacıların çalışmalarına katılmış arkeolog-

ların, özellikle Anglo-Sakson arkeoloji geleneğinde ön plana çıkan teorik tartışmalara olan ilgisinin arttığı gözlemlenir. Bu süreçte özellikle arkeolojide teorik tartışmaların merkezindeki önemli isimlerden I.Hodder'ın Çatalhöyük kazılarını üstlenmesi ve birçok Türk arkeolog ve arkeoloji öğrencisi ile çalışması, Türkiye arkeolojisinde -apayrı bir çalışmanın konusu olabilecek- "I.Hodder etkisi" veya adeta bir okul işlevi gören "Çatalhöyük etkisi" olarak isimlendirebileceğimiz bir etki yaratmıştır. Bu etki Türkiye üniversitelerinde görev yapan arkeologların teorik konulara olan ilgilerini daha da arttırmış, gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda materyal kültür kadar toplum, sınıf, hane, ekonomi, iktidar, ideoloji gibi birçok konuya da değinilmeye başlanmıştır. Son yıllarda teorik konulara ilginin artışında, bürokratik nedenler ile Türkiye'de arkeolojik arazi çalışmalarının yapılmasının güçleşmesi ile birçok akademisyen arkeologun masa başı çalışmalara daha çok zaman ayırmaya başlaması da önemli bir nedendir. Bu süreçte ağırlıklı olarak İstanbul merkezli üniversitelerde görev yapan veya lisansüstü öğrenim gören çoğunlukla genç akademisyenlerin başlattığı, sonradan diğer üniversitelerden de katılımların olduğu Toplumsal Arkeologlar Grubu (TAG) arkeolojide teorik çalışmaların Türkiye'de sistematik bir şekilde örgütlenmesi açısından önemli bir adımdır.

Teoriye eğilimin İstanbul Üniversitesi'nde var olması da ayrıca dikkat çekicidir. Nitekim yalnızca anket verilerine bağlı kaldığımızda İstanbul Arkeolojinin elit pozisyonunu en çok muhafaza eden bölüm olduğu açığa çıkmıştır. Bu durum Bourdieu'nun Fransa üniversiteleri özelinde ifade ettiği, elit kesim mensuplarının aileden getirdikleri kültürel sermaye sayesinde teorik meseleleri tartışmaya daha eğilimli olduğu şeklindeki tespitini hatırlatmaktadır. Ona göre üst sınıfa mensup olan öğrenciler, diğer katmanlardan gelen öğrencilere nazaran teorik meselelere yönelmeye daha çok eğilimlidirler. Bu kesim mensuplarının doğumlarından itibaren yaşadıkları sosyal ortam -evde kütüphane bulunması, tiyatro, konser, sanatsal etkinliklere katılım, müze seyahati vb.- sayesinde kültürel sermayeleri diğerlerine nazaran daha gelişmişti. Dolayısıyla bu kesim mensupları sahip oldukları kültürel sermaye sayesinde eğitim hayatına diğerlerinden birkaç adım önce başlamaktadırlar¹⁸. Bu tespiti İstanbul Üniversitesi odaklı başlayan Toplumsal Arkeoloji Grubu'na ya da teorik meselelere ilgi duyup İstanbul'da çalışan ya da eğitimini orada tamamlayıp başka üniversitede çalışmaya giden akademisyenlere uyarlayabilmek için bu kesime dair özel bir araştırma ihtiyacı olsa da İstanbul odaklı teorileştirme faaliyeti ve elit konum arasındaki bağ, incelenmeye değer bir bağdır.

¹⁸ Bourdieu 2013: 37.

Kaynakça

AKURGAL, E. 2002.

Bir Arkeoloğun Anıları. Türkiye Cumhuriyeti Kültür Tarihinden Birkaç Yaprak. Ankara.

BOURDIEU, P. 2013.

Bilimin Toplumsal Kullanımları. Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin (Çev. L. Ünsaldı). Ankara.

BOURDIEU, P/J.C. PASSERON 2014.

Varisler. Öğrenciler ve Kültür (Çev. L. Ünsaldı/A. Sümer). Ankara.

ÇONGUR, R. 2001.

Profesör Remzi Oğuz Arık. Ankara.

ERDUR, O/DURU, G. 2003.

“Yeni Arkeoloji’den Türkiye’de Eleştiri’ye: Güven Arsebük ile Söyleşi”, Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin? (Eds. O. Erdur/G. Duru), İstanbul: 275-89.

KARADAŞ, Y/T. DEMİR, 2013.

“Türkiye’de 1930-1970 Arası Arkeoloji Paradigmasının Bilim Sosyolojisi Açısından Bir Betimlemesi”, İnsan Bilim Dergisi 2/2: 1-16.

KOYRÉ, A. 2010.

Yeniçağ Biliminin Doğuşu- Bilimsel Düşüncenin Tarihi Üzerine Düşünceler (Çev. K. Dinçer). Ankara.

KUHN, T. 2010.

“Bilimsel Araştırmada Doğmanın İşlevi”, Bilim Sosyolojisi İncelemeleri”, (Eds. V.S.Öğüt/B. Balkız). Ankara: 196-220.

ÖZDOĞAN, M. 2006.

Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç olarak Arkeoloji. İstanbul.

TURHAN, M. 2002.

Kültür Değişmeleri. Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik. İstanbul.